

ELMA DIZDAR
(Sarajevo)

PARTICIP U ARAPSKOM JEZIKU: IZMEĐU PRIDJEVSKE FRAZE I RELATIVNE REČENICE

Sažetak

Particip kao pridjevska fraza i relativna rečenica konstrukcije su međusobno suprotstavljene po sintaktičkim svojstvima, ali i bliske budući da i jedna i druga imaju funkciju modifikatora u imeničkoj frazi. Zahvaljujući tome, u literaturi se često opisuju kao “konkurentske” konstrukcije.

Težište ovog rada jeste analiza konstrukcije participa u arapskom jeziku i načina na koji se u njoj kodiraju različite sintaktičke pozicije antecedenta, odnosno upravnog člana imeničke fraze. Ona će pokazati kako su participi u arapskom jeziku, zahvaljujući kako strategijama relativizacije, koje preuzimaju od arapske relativne rečenice, tako i inherentnim svojstvima morfološkog sistema arapskog jezika, zapravo mnogo bliži relativnim rečenicama nego što je to slučaj sa participima u drugim jezicima. Jedan od rezultata ovakve bliskosti participa i relativne rečenice u arapskom jeziku jesu konstrukcije kod kojih je nemoguće povući jasnu liniju i okarakterizirati ih isključivo kao participe ili kao relativne rečenice. Osim toga, u arapskom je jeziku veoma česta, čak redovito i sistemski zastupljena upotreba participskih konstrukcija koje se na druge jezike mogu prevesti isključivo relativnim rečenicama. Stoga je moguće reći kako su participi kao “konkurenti” relativnih rečenica u arapskom jeziku izuzetno uspješni.

Ključne riječi: particip, relativna rečenica, (ne)finitne konstrukcije, strategije relativizacije, hijerarhija dostupnosti

UVOD

Particip kao morfološka kategorija pripada skupinama riječi koje bismo mogli nazvati *prijelaznim*, tj. onim skupinama što istovremeno dijele svojstva različitih vrsta riječi. U literaturi ga obično nazivaju *glagolskim pridjevom* budući da u sebi objedinjuje kako morfološka tako i sintaktička svojstva i pridjeva i glagola.¹ U različitim jezicima particip ima različite uloge u sistemu te se, kao nefinitna forma, nerijetko upotrebljava u tvorbi odgovarajućih glagolskih oblika, tj. finitnih formi. Njegova upotreba u jezicima svijeta u manjoj je ili većoj mjeri ograničena ili rasprostranjena zahvaljujući karakteristikama jezičnog sistema, ili pak usljed promjena do kojih je došlo tokom njegovog razvoja kroz historiju.

Osnovni predmet analize u ovom radu jeste particip u arapskom jeziku kao modifikator unutar imeničke fraze, odnosno ona njegova realizacija u kojoj su konstrukcije participa i relativne rečenice uzajamno zamjenjive. Stoga će u samom centru razmatranja biti kako inherentna svojstva morfološkog sistema arapskog jezika koja su relevantna za predmet promatranja, tako i strategije formiranja participa i relativnih rečenica u arapskom jeziku. Njihovo zajedničko djelovanje s jedne strane omogućava izuzetno široku upotrebu participa kao modifikatora u arapskoj imeničkoj frazi, a s druge strane snažno pomjera i gotovo briše granicu što bismo je mogli povući između participa kao nefinitne i relativne rečenice kao finitne strukture u ovoj sintaktičkoj poziciji.²

PARTICIP KAO KONKURENT FINITNIH KONSTRUKCIJA U ARAPSKOM JEZIKU

U literaturi je često primjećivan *konkurentski* ili *suparnički* odnos participa i relativnih rečenica kao uzajamno zamjenjivih konstrukcija koje

¹ Termin "particip" odražava upravo ovu njegovu određujuću karakteristiku – da *participira* u svojstvima glagola i pridjeva. Vidi npr. Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, *A Grammar of Contemporary English*, 18th ed., Longman, London, 1989, 48.

² Oblik participa i njegov odnos prema relativnoj rečenici i drugim konstrukcijama u arapskom jeziku u ovom je radu promatran i analiziran iz perspektive lingvističke tipologije. Stoga se rad snažno oslanja na temeljna djela u lingvistici u kojima se sintaktički fenomeni participa i relativne rečenice sagledavaju iz tipološke perspektive kao dio univerzalne gramatike. Literatura potekla iz arapske lingvističke tradicije poslužila je kao osnova razmatranja morfosintaktičkih pravila upotrebe participa u arapskom jeziku, koja u njoj inače zauzimaju centralno mjesto u opisu ovog sintaktičkog fenomena.

se pojavljuju u istoj sintaktičkoj poziciji, tj. poziciji modifikatora unutar imeničke fraze. Tako Z. Gołąb participe naziva “konkurentima” relativnih rečenica u slavenskim jezicima.³ Da participi nisu *konkurenti* relativnih rečenica samo u slavenskim jezicima, te da je takva *konkurencija* mnogo jača u arapskom jeziku, pokazat će narednih nekoliko stranica.

Međutim, prije nego što prijeđem na razmatranje odnosa participa i relativne rečenice u arapskom jeziku i obrazložim upravo iznesenu tvrdnju, želim na trenutak posvetiti pažnju jednom značajnom svojstvu arapskog jezika, koje utječe na distribuciju i rasprostranjenost upotrebe participa općenito u njemu. Naime, u arapskom je jeziku svaku rečenicu s glagolom u finitnom glagolskom obliku moguće parafrazirati odgovarajućom imenskom rečenicom u kojoj će se na mjestu glagola pojaviti, u zavisnosti od oblika samog glagola, oblik aktivnog ili pasivnog participa. Tako je, naprimjer, podjednako moguće i tačno reći:

⁵ وَ لَكِنَّهَا مُحَافِظَةٌ عَلَيَّ أَثَرِ جَمَالٍ مُنْذِرٍ⁴, gdje je umjesto finitnog glagolskog oblika upotrijebljen particip, te bi doslovan prijevod glasio:⁶ *ali ona je ona koja čuva tragove minule ljepote*, i: وَ لَكِنَّهَا تُحَافِظُ عَلَيَّ أَثَرِ جَمَالٍ مُنْذِرٍ, s

³ Zbigniew Gołąb, “The Relative Clauses in Slavic: Common Slavic and North Slavic” u: *The Chicago Which Hunt: Papers from the Relative Clause Festival*, Ur. Paul M. Peranteau, Judith N. Levi, Gloria C. Phares, Chicago Linguistic Society, Chicago, 1972, 30. Vidi također: Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Hrvatsko filološko društvo i Matica hrvatska, Zagreb, 1995, 277.

⁴ Participi su u primjerima navedenim u radu označeni dvostrukom crtom, antecedenti relativnih rečenica označeni su dvostrukom crtom i masnim slogom, a relativne rečenice označene su crtom.

⁵ Nağīb Maħfūz, *al-Karnak*, Dār Mişr, al-Qāhira, 1986, 3. Primjeri koji su u radu upotrijebljeni u analizi sintaktičke strukture konstrukcije participa u arapskom jeziku potječu iz književnoumjetničkog i novinskog funkcionalnog stila i poslužit će tek kao ilustracija formiranja konstrukcije participa, njenog odnosa prema drugim konstrukcijama, te relativizacije različitih sintaktičkih pozicija pomoću nje. Iako bi bilo interesantno promatrati upotrebu participa u različitim funkcionalnim stilovima u arapskom jeziku, posebno u administrativnom stilu, takvo razmatranje nije našlo mjesta u ovom radu budući da bi se rad time neminovno udaljio od tipološkog pristupa u sintaktičkoj analizi ovog fenomena i istupio na područje stilistike.

⁶ Cijela je imenska rečenica u objavljenom prijevodu prevedena relativnom: (...) *ali koja je još uvijek čuvala tragove minule ljepote*. Nağīb Maħfūz [Nagib Mahfuz], *Karnak*, Prijev. Halil Bjelak, Univerzal, Tuzla, 1989, 5.

finitnim glagolskim oblikom, u prijevodu: *ali ona čuva tragove minule ljepote*.⁷

Iako je, zahvaljujući ovom svojstvu arapskog jezika, upotreba participia u njemu veoma rasprostranjena bez obzira na sintaktičku poziciju, odnosno funkciju tako dobivenih nefinitnih formi, arapski jezik za participom posebno često poseže u parafrazi finitnih glagolskih oblika u poziciji atributa, gdje se particip javlja kao konkurent relativne rečenice, te u parafrazi *rečenice stanja* adverbijalnom oznakom u arabistici poznatom pod nazivom *akuzativ stanja*.⁸ Upravo me je veća zastupljenost participia na mjestu relativnih rečenica u arapskom jeziku u poređenju sa bosanskim jezikom i česta pojava prevođenja arapskog participia bosanskom relativnom rečenicom,⁹ uočena tokom obimnije kontrastivne studije modifikacije u imeničkoj frazi u arapskom i bosanskom jeziku, i potaknula na razmatranje participia u ovom radu i traganje za uzrocima frekventnosti njegove upotrebe u arapskoj imeničkoj frazi.

⁷ Interesantno je napomenuti da u hebrejskom jeziku, koji inače ima sličnosti s arapskim jezikom u formiranju relativnih rečenica, postoji oblik glagola, tj. *benoni*, koji istovremeno izražava i particip i glagol u finitnom obliku. Više o karakteristikama hebrejskog *benonija* i njegovom poređenju s arapskim finitnim i nefinitnim formama vidi u: Ur Shlonsky, *Clause Structure and Word Order in Hebrew and Arabic: An Essay in Comparative Semitic Syntax*, Oxford, Oxford University Press, 1997, 25-57; Jamal Ouhalla, Ur Shlonsky, "Introduction" u: *Themes in Arabic and Hebrew Syntax*, Ur. Jamal Ouhalla, Ur Shlonsky, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2002, 35-38.

⁸ Kao pokazatelj koliko je širok potencijal parafraze relativne rečenice participom u arapskom jeziku može poslužiti i tvrdnja C. Holesa, prema kojoj se takva parafraza dešava "bez ikakvih sintaktičkih ograničenja." Clive Holes, *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties*, Longman, London, 1995, 229.

⁹ Za razliku od arapskog jezika, participi u bosanskom jeziku praktično gube bitku u konkurenciji s relativnim rečenicama. O slabljenju upotrebe participia u slavenskim jezicima općenito i s njim povezanim jačanjem upotrebe relativnih rečenica govori S. Kordić u: Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, 277-281. Primjeri koje autorica navodi iz vlastitog i korpusa V. Badurina-Stipčević iz 15 i 16 stoljeća pokazuju kako se broj glagola čiji se participi mogu pojaviti na mjestu atributa umjesto relativne rečenice u hrvatskom jeziku u posljednjih nekoliko stoljeća u znatnoj mjeri smanjio. Iako spomenuti korpusi ne pripadaju bosanskom jeziku, neprihvatljivost participia koju u navedenim primjerima ističe S. Kordić, kao i njihova obavezna zamjena relativnim rečenicama u savremenom jeziku, u potpunosti važi i za bosanski jezik.

PARTICIP KAO *KONKURENT* RELATIVNE REČENICE U ARAPSKOM JEZIKU

Na samom početku razmatranja odnosa participa i relativne rečenice, bitno je istaknuti dvije pojave, od kojih jedna donekle problematizira polarizaciju dviju konstrukcija u jeziku općenito, a druga pokazuje veći stupanj njihove bliskosti sa stanovišta strategija formiranja relativnih rečenica u arapskom jeziku.

Naime u pokušaju da ponude univerzalnu definiciju relativne rečenice za potrebe lingvističke tipologije, E. Keenan i B. Comrie, autori koji su na uzorku od pedesetak jezika svijeta proučavali načine i uvjete formiranja relativnih rečenica, odlučuju se za definiciju koja počiva na semantičkom odnosu između pojma koji posjeduje potencijalni opseg referenata, i rečenice koja taj opseg ograničava iznoseći tvrdnju što je istinita samo za one referente na koje se odnosi.¹⁰ Takva semantički zasnovana definicija relativne rečenice obuhvata veoma širok spektar različitih struktura u ulozi modifikatora u imeničkim frazama, uključujući i participe. Autori i sami na to skreću pažnju, ali uključenost nefinitnih struktura ne smatraju problemom jer se one uvijek mogu parafrazirati relativnim rečenicama.¹¹ Drugim riječima, sa stanovišta semantičke analize, odnos participa i relativnih rečenica jeste odnos uključenosti, prema kojem participi jesu relativne rečenice.

Druga zanimljivost na koju želim skrenuti pažnju prije analize sintaktičkih osobitosti participa u arapskom jeziku tiče se sličnosti nekih pojava realizacija participa i relativne rečenice u površinskoj strukturi arapske rečenice. Nekoliko različitih svojstava arapskog jezika kao sistema, tj. odsustvo kopule u arapskim imenskim rečenicama u prezentu, postnominalni položaj atributa u arapskoj imeničkoj frazi, te specifičan oblik kongruencije relativne zamjenice s antecedentom arapske relativne rečenice koji podrazumijeva izostanak relativne zamjenice, odnosno upotrebu asindetske relativne rečenice uz gramatički ili semantički neodređene antecedente, djelujući zajednički, imaju za rezultat relativnu

¹⁰ Edward L. Keenan, Bernard Comrie, "Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar", *Linguistic Inquiry*, 8, 1, Cambridge, MA, 1977, 63-64. Vidi također: Edward Keenan, "Relative Clauses" u: *Language Typology and Syntactic Description: Complex Constructions*, Ur. Timothy Shopen, vol. II. Cambridge University Press, Cambridge, 1985, 142; Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology*, 2nd ed., University of Chicago Press, Chicago, 1989, 143-144.

¹¹ Edward L. Keenan, Bernard Comrie, "Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar", 64; Bernard Comrie, *Language Universals and Linguistic Typology*, 144.

rečenicu koja se po svom obliku gotovo ne razlikuje od atributski upotrijebljenog participa.

Tako bi jedina razlika između rečenice: ¹² *وَتَوَلَّى حَسَنِينَ عِنَادَ طَارِيٍّ*, u prijevodu: *Hasaneina obuze neočekivan prkos*, u kojoj je upotrijebljen particip, i iste rečenice sa atributom iskazanim relativnom rečenicom: *هُوَ طَارِيٍّ* *وَتَوَلَّى حَسَنِينَ عِنَادَ*, u prijevodu: *Hasaneina obuze prkos koji je bio neočekivan*, bila u upotrebi resumptivne zamjenice pomoću koje je u relativnoj rečenici kodirana funkcija antecedenta.¹³ Ranije navedena svojstva arapskog jezika, dakle, uslovljavaju manji broj transformacija neophodnih u redukciji arapske relativne rečenice na oblik participa u poređenju s drugim jezicima, kao i mnogo veću sličnost dobivene atributivne sintagme s relativnom rečenicom.

Uočene semantičke i sintaktičke sličnosti između participa i relativne rečenice općenito i u sistemu arapskog jezika poslužile su tek kao uvod u centralni dio ovog rada, čiji je cilj analizirati strategije relativizacije kojima se služe participi u arapskom jeziku, odnosno načine na koje je u konstrukcijama participa kodirana funkcija antecedenta na različitim pozicijama u hijerarhiji dostupnosti.¹⁴ Takva će analiza objasniti kako

¹² Nağīb Maħfūz, *Bidāya wa nihāya*, al-Tab. XIV, Maktaba Miṣr, al-Qāhira, 1984, 8.

¹³ Analitički prikaz dviju rečenica, koji vjernije odražava sličnost njihove strukture, jeste: *obuze Hasaneina prkos neočekivan-PART* i *obuze Hasaneina prkos (ØREL) on-RES (ØKOP) neočekivan*.

Značenje skraćena koje ću koristiti u analitičkom prikazu rečenica je: A1, A2 i sl. – atributi imenice koja je upravni član imeničke fraze, označeni onim redoslijedom kojim se javljaju u konstrukciji, DET – determinator, DV – dvojina, GEN – genitiv, IM – imenica, JED – jednina, KOP – kopula, MN – množina, M.R. – muški rod, NOM – nominativ, ODR – određen semantički ili pozicijom prvog člana genitivne veze, ODRČ – određen određenim članom, PART – particip, PRIDJ – pridjev, PRIJ – prijedlog, REL – relativizator, RES – resumptivna zamjenica, ZAMJ – zamjenica, Ž.R. – ženski rod.

¹⁴ U opisu formiranja konstrukcija participa svjesno upotrebljam termine koji se inače upotrebljavaju u analizi relativnih rečenica, kao što su *relativizacija*, *antecedent* i *hijerarhija dostupnosti relativizaciji*. Kako je ranije istaknuto, autori koji se analizom relativne rečenice bave sa pozicija lingvističke tipologije u ovom pogledu ne prave razliku između relativnih rečenica kao finitnih struktura i participa kao nefinitnih, te stoga smatram upotrebu spomenutih termina sasvim opravdanom. Teorija *hijerarhije dostupnosti*, koju predlažu E. Keenan i B. Comrie, pretpostavlja postojanje univerzalne hijerarhije dostupnosti različitih sintaktičkih pozicija relativizaciji, odnosno formiranju relativnih rečenica u kojima antecedent ima odgovarajuću sintaktičku poziciju. Predloženi redoslijed sintaktičkih funkcija u prostoj relativnoj rečenici na osnovu njihove dostupnosti relativizaciji jeste:

široku upotrebu participa kao modifikatora u arapskoj imeničkoj frazi tako i veoma čestu pojavu prevođenja participa iz arapskog jezika relativnom rečenicom u bosanskom jeziku.

KODIRANJE SINTAKTIČKE FUNKCIJE SUBJEKTA OBLIKOM PARTICIPA

Pogledajmo sada neke od primjera arapskih participa prevedenih bosanskim relativnim rečenicama. Naravno, najčešća funkcija antecedenta u takvim rečenicama jeste, kako se može i očekivati, prva u hijerarhiji dostupnosti, tj. funkcija subjekta:

*التَّمَلُّكُ وَ الصَّرَاصِيرُ وَ العَنَكُبُوتُ وَ الزَّائِحَةُ العُبارُ المُتَسَلِّةُ مِنَ التَّوَالِفِ المُعَلَّقة.*¹⁵

*Tu su i mravi, zrikavci, pauk i zadah **prašine** koja se uvlači kroz zatvorene pendžere.*¹⁶ ili: (...) mravi, bubašvabe, pauci i **miris prašine** koji prodire kroz zatvorene prozore.¹⁷

*مَضَى فِي الطَّرِيقِ الصَّاعِدِ إِلَى الجَبَلِ (...)*¹⁸

*(...) ide **putem** koji se penje uz brijeg.*¹⁹ ili: Krenuo je (...) **putem** koji se penjao ka brdu (...)²⁰

subjekt > direktni objekt > indirektni objekt > adverbijalna dopuna/dodatak > posesivni genitiv > objekt komparacije. Funkcije koje antecedent može imati u zavisnim rečenicama unutar složenih relativnih rečenica daleko su niže u hijerarhiji dostupnosti. Vidi: Edward L. Keenan, Bernard Comrie, "Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar", 63-99; Edward L. Keenan, Bernard Comrie, "Data on the Noun Phrase Accessibility Hierarchy", *Language*, 55, 2, Baltimore, 1979, 333-351.

¹⁵ Nađīb Maḥfūz, *Tartara fawqa al-Nīl*, Dār Miṣr, al-Qāhira, 1983, 5.

Iako su oba participa koje nalazimo u navedenom primjeru označeni, za sam primjer mnogo je važniji particip *المُتَسَلِّةُ* preveden relativnom rečenicom.

¹⁶ Nađīb Maḥfūz [Nedžib Mahfuz], *Razgovori na Nilu*, Prijev. Mehmed Kico, Svjetlost, Sarajevo, 2000, 13.

¹⁷ Nađīb Maḥfūz [Nagib Mahfuz], *Razgovori na Nilu*, Prijev. Andrija Grosberger, Književne novine, Beograd, 1989, 7. Mada se u ovom slučaju radi o prijevodu s njemačkog jezika, i mada nisam imala uvid u njemački prijevod, primjer navodim budući da je i u posrednom prijevodu upotrijebljena relativna rečenica.

¹⁸ Nađīb Maḥfūz, *Layālī 'alf layla*, Dār Miṣr, al-Qāhira, 1987, 3.

¹⁹ Nađīb Maḥfūz [Nedžib Mahfuz], *Kao u hiljadu i jednoj noći*, Prijev. Mehmed Kico, Preporod, Travnik, 2001, 11.

²⁰ Nađīb Maḥfūz [Nagib Mahfuz], *Hiljadu i jedna noć*, Prijev. Dragana Kujović, Paideia, Beograd, 2000, 5.

دَخَلَ الْقَصْرَ الرَّابِعَ فَوْقَ الْجَبَلِ ..²¹

Ulazi u **dvorac** koji vrhuni nad brijegom.²² ili: Ušao je u **dvorac** koji se uzdizao na brdu.²³

هُوَ السَّاقِي الْوَأَقْفُ وَرَاءَ النَّارِ ، (...)²⁴

To je **barmen** što stoji za šankom.²⁵

حَتَّى عَائِشَةُ الْمَوْلَعَةُ لِحَدِّ الْهُوسِ بِالْغِنَاءِ وَالْوُقُوفِ أَمَامَ الْمَرْأَةِ ، لَمْ تَكُنْ دُونَ خَدِيجَةَ مَهَارَةً
وَتَدْبِيرًا (...)²⁶

Čak ni **Aiša**, koja je ludo voljela da pjeva i stoji pred ogledalom, nije bila (...) manje vješta od Hatidže.²⁷

U svim navedenim primjerima, participi zauzimaju poziciju atributa u određenim atributivnim sintagmama, koje bi se u arapskom jeziku mogle zamijeniti relativnim rečenicama uvedenim pridjevskom zamjenicom *الَّذِي*. Navest ću još nekoliko primjera u kojima bi neodređeni participi bili zamjenjivi relativnim rečenicama uvedenim nultim relativizatorom:

وَ لَكِنَّ صَوْتًا صَاعِدًا مِنْ صَمِيمِ قَلْبِهِ قَالَ لَهُ (...)²⁸

Ali **nekakav glas**, koji je stizao iz dubina srca, govorio mu je (...)²⁹

²¹ Nağīb Mağfūz, *Layālī `alf layla*, 3.

²² Nağīb Mağfūz [Nedžib Mahfuz], *Kao u hiljadu i jednoj noći*, 11.

²³ Nağīb Mağfūz [Nagib Mahfuz], *Hiljadu i jedna noć*, 5.

²⁴ Nağīb Mağfūz, *al-Karnak*, 8.

²⁵ Nağīb Mağfūz [Nagib Mahfuz], *Karnak*, 10.

²⁶ Nağīb Mağfūz, *Bayna al-qaşrayn*, Dār Mişr, al-Qāhira, 1983, 33.

U ovom, kao i u jednom od narednih primjera, antecedent u funkciji subjekta kodiran je oblikom participa pasivnog. Naime, za razliku od participa aktivnog, čija se uloga, budući da označava agensa, ograničava na kodiranje subjekta, particip pasivni može poslužiti za kodiranje različitih funkcija antecedenta, počevši od subjekta pasivne rečenice do funkcija na nižim položajima u hijerarhiji dostupnosti.

²⁷ Nağīb Mağfūz [Nedžib Mahfuz], *Put između dva dvorca*, Prijev. Sulejman Grozdanić, Svjetlost, Sarajevo, 1990, 48.

²⁸ Nağīb Mağfūz, *Malḥama al-ḥarāfīš*, Dār Mişr, al-Qāhira, 1985, 13.

²⁹ Nağīb Mağfūz [Nadžib Mahfuz], *Saga o bednicima*, Prijev. Rade Božović, Prosveta, Beograd, 1989, 12.

تَمَّ أَقَامَ الْعَرُوسَانَ فِي بُدْرُومٍ مُكْوَنٍ مِنْ حُجْرَةٍ وَ دِهْلِيْزٍ (...)³⁰

(...) a mladenci se smestiše u prizemljuši koja se sastojala od sobe i hodnika (...)³¹

تَطَّلَعَتْ إِلَيْهِ فِي سُحْرِيَّةٍ أَعْيُنُ الْحَرَافِيْشِ مِنْ وُجُوهِ مُتَوَارِيَةٍ وَرَاءَ أَفْنَعَةٍ مِنَ الْأَثْرِيَّةِ الْمُتَلَبِّدَةِ.³²

Ustremiše se na njega podrugljive oči Bednika, čija su se lica, ko zna kada umivena, skrivala iza lepljive prašine.³³

Osim u poziciji atributa u atributivnoj sintagmi zamjenjivoj relativnom rečenicom uvedenom jednom od pridjevskih zamjenica, particip s antecedentom u funkciji subjekta može se javiti i na mjestu cijele imeničke fraze. Particip je u tom slučaju određen određenim članom koji mu daje imenički status. Ovakvi participi jesu ustvari parafraza slobodnih relativnih rečenica uvedenih imeničkim zamjenicama:

طَلَبْتُ مِنْكَ بَيَانًا مُفْصَلًا عَنْ حَرَكَةِ الْوَارِدِ فِي الشَّهْرِ الْمَاضِي.³⁴

Zahtijevao sam od tebe detaljan izvještaj o svemu što nam je prispjelo tokom prošlog mjeseca.³⁵

(...) وَ يَسْقِي الزَّرْعَ ، وَ يُؤْمُ الْمُصَلِّيْنَ ،³⁶

Zalijeva cvijeće, predvodi one koji klanjaju (...)³⁷

مَا أَكْثَرَ الْعَامِلِيْنَ فِي الذِّكَاكِيْنَ أَوْ وَرَاءَ عَرَبَاتِ الْبَيْدِ وَ السَّلَالِ وَ الْمَقَاطِفِ ، (...)³⁸

³⁰ Nağīb Maḥfūz, *Malḥama al-ḥarāfīš*, 27.

³¹ Nağīb Maḥfūz [Nadžib Maḥfuz], *Saga o bednicima*, 21.

³² Nağīb Maḥfūz, *Malḥama al-ḥarāfīš*, 56.

³³ Nağīb Maḥfūz [Nadžib Maḥfuz], *Saga o bednicima*, 39.

U prijevodu koji odražava strukturu arapske rečenice antecedent bi bio imenica وُجُوهِ, tj. lica, a relativna rečenica s antecedentom u funkciji subjekta glasila bi: *koja su se skrivala*. Drugi particip u arapskoj rečenici, الْمُتَلَبِّدَةِ, također je obilježen iako je preveden atributom.

³⁴ Nağīb Maḥfūz, *Tartara fawqa al-Nīl*, 7.

³⁵ Nağīb Maḥfūz [Nadžib Maḥfuz], *Razgovori na Nilu*, 2000, 15.

³⁶ Nağīb Maḥfūz, *Tartara fawqa al-Nīl*, 13.

³⁷ Nağīb Maḥfūz [Nadžib Maḥfuz], *Razgovori na Nilu*, 2000, 20.

³⁸ Nağīb Maḥfūz, *Malḥama al-ḥarāfīš*, 23.

*Koliko ih je koji rade po dućanima ili za ručnim kolicima, hamala s korpa-ma i mrežama!*³⁹

Kao što je inače slučaj s velikim brojem slobodnih relativnih rečenica u arapskom jeziku, u prva dva primjera supstantivizirani su participi prevedeni na bosanski jezik relativnim rečenicama s formalnim antecedentom. U bosanskoj je rečenici formalni antecedent neophodan jer kodira funkciju antecedenta u nadređenoj rečenici, dok je njegova funkcija u relativnoj rečenici u prvom primjeru kodirana resumptivnom zamjenicom sadržanom u obliku glagola, a u drugom padežom relativne zamjenice. U arapskoj rečenici, pak, obje su funkcije antecedenta kodirane samo jednim leksemom, tj. participom. Funkcija izostavljenih antecedenta opće referencije u nadređenoj je rečenici u prvom primjeru kodirana položajem participia الْوَارِدِ koji dolazi kao dodatka imenici بَيِّنَاتًا izvještaj, a u drugom položajem participia الْمُصَلِّينَ koji klanjaju kao direktnog objekta glagola يُؤْمِرُ predvoditi u namazu. S druge strane, funkcija subjekta, koju izostavljeni antecedenti imaju u konstrukciji participia, kodirana je samim oblikom participia aktivnog, tj. paradigmom kojom se iskazuje agens.

KODIRANJE SINTAKTIČKE FUNKCIJE DIREKTNOG OBJEKTA OBLIKOM PARTICIPA

U svim dosad navedenim primjerima, antecedent je u konstrukciji participia imao funkciju subjekta. Primjeri navedeni u nastavku ilustriraju arapske participe u kojima se antecedenti javljaju u funkciji direktnog objekta, prevedene na bosanski jezik relativnim rečenicama:

(...) *وَلَكِنْ لِأَنَّهَا أَتَيْتُ مَشَاهِدَاتِي عَنِ الْمُجَامَلَاتِ الْمُتَبَادِلَةِ بَيْنَ حَلْمِي وَ زَيْنَب.*⁴⁰

*Nego zato što su potvrdile neka moja ranija zapažanja u vezi s **laskanjima** koja su međusobno izmjenjivali Hilmi i Zejneba.*⁴¹

*وَ حَسْبُكَ أَنْ تَعْلَمَ أَنَّ نَدِيئُ فِي ثِقَاتِنَا الْعَامَّةِ الْكُتُبِ الْمُعَارَظَةِ مِنْ مَكْتَبَتِهِ.*⁴²

³⁹ Nağīb Maḥfūz [Nadžib Maḥfuz], *Saga o bednicima*, 19.

⁴⁰ Nağīb Maḥfūz, *al-Karnak*, 26.

⁴¹ Nağīb Maḥfūz [Nagib Maḥfuz], *Karnak*, 25.

⁴² Nağīb Maḥfūz, *al-Karnak*, 51.

*Dosta ti je da znaš da mi za naše opšte obrazovanje mnogo dugujemo **knji-gama** koje smo posuđivali iz njegove biblioteke.*⁴³

أَنْزَعَتْ سَكِينَةَ لَدِي رُؤْيَيْهَا زَوْجَهَا الشَّيْخَ عَلِيَّ صَوِّءِ الْمَصْنَبِاحِ الْمَرْفُوعِ بَيْسَارِهَا، (...) ⁴⁴

*Sikina se uznemirila kada je spazila svoga muža, šejha pri svetlosti **lampe** koju je podigla levom rukom.*⁴⁵

Osim određenih participa zamjenjivih relativnim rečenicama uvedenim pridjevskom zamjenicom **الَّذِي**, participi s antecedentom u funkciji objekta mogu biti i neodređeni, tj. zamjenjivi relativnim rečenicama uvedenim nultim relativizatorom:

(...) وَ كَمْ تَحْيَلُ نَفْسَهُ وَ هُوَ يُقَاسِمُهَا حَيَاتَهَا الرَّغِيدَةَ بَيْنَ حُجْرَةٍ نَاعِمَةٍ، وَ مَنْظَرٍ رِيْفِيٍّ

مُتَّاحٍ لَهَا. لَهَا (...) ⁴⁶

*(...) koliko je zamišljao sebe kako s njom dijeli taj ugodni bogati život u raskošnoj sobi uz **izvanredan prizor** (...), u kome ona, njih dvoje, uživaju.*⁴⁷

U dosad navedenim primjerima participa, u kojima su relativizirane sintaktičke pozicije subjekta i direktnog objekta, funkcija antecedenta u konstrukciji participa kodirana je samim oblikom participa, odnosno paradigmom participa aktivnog ili pasivnog.

KODIRANJE NIŽIH POZICIJA U HIJERARHIJI DOSTUPNOSTI OBLIKOM PARTICIPA

Arapskim se participima mogu relativizirati i niže pozicije u hijerarhiji dostupnosti.

Istina, ovakvi su primjeri rjeđi, što bi se opet dalo objasniti težom psihološkom dostupnosti relativiziranih pozicija. Kao ilustracija, poslu-

⁴³ Nağīb Maħfūz [Nagib Mahfuz], *Karnak*, 49.

⁴⁴ Nağīb Maħfūz, *Malħama al-ħarāfīš*, 7.

⁴⁵ Nağīb Maħfūz [Nadžib Mahfuz], *Saga o bednicima*, 8.

⁴⁶ Nağīb Maħfūz, *Bayna al-qasrayn*, 47.

Zbog specifične semantike glagola **أَتَّاحَ** *dosuditi, predodrediti*, čiji je pretpostavljeni agens sam Uzvišeni, funkcija antecedenta se u ovom primjeru posmatra kao funkcija direktnog objekta. U relativnoj rečenici kao njegovoj parafrazi, međutim, antecedent bi ipak imao funkciju subjekta pasivne rečenice.

⁴⁷ Nağīb Maħfūz [Nadžib Mahfuz], *Put između dva dvorca*, 70.

žit će sljedećih nekoliko primjera. U prvom je participom relativizirana pozicija indirektnog objekta:

لَهَانَتْ عَلَيْنَا الْحَيَاةَ الْجَدِيدَةَ الْمَقْضِيَّ عَلَيْنَا بِهَا⁴⁸

*Bio bi nam lagan novi život na koji smo osuđeni.*⁴⁹

S ciljem ilustriranja načina na koji su konstrukcijom participa u arapskoj rečenici kodirane niže pozicije u hijerarhiji dostupnosti, za primjere u ovom dijelu rada ponudit ću i analitički prikaz imeničkih fraza: život-IM-ODRČ-NOM-JED-Ž.R. nov-PRIDJ-ODRČ-NOM-JED-Ž.R.-A1 (osuđen- PART-ODRČ-NOM-JED-M.R. PRIJ mi-ZAMJ-GEN pomoću-PRIJ on-RES-GEN-JED-Ž.R.)-A2.

U primjeru koji slijedi participom je relativizirana pozicija adverbijalne oznake sredstva, tj. instrumenta:

وَرُحْتُ أَتَسَاءَلُ عَنِ التُّهْمَةِ الْمَأْخُودِ بِهَا ، (...)⁵⁰

*Počeo sam se pitati na osnovu kakve optužbe su me pokupili?*⁵¹

Arapska je atributivna sintagma s participom na mjestu atributa ovdje prevedena objekatskom zavisno-upitnom rečenicom. Prijevod koji bi, s aspekta sintaktičke strukture, bio vjerniji originalu mogao bi glasiti: *Počeo sam se pitati o optužbi na osnovu koje sam uhvaćen*, a analitički prikaz imeničke fraze je: optužba-IM-ODRČ-GEN-JED-Ž.R. (uhvaćen-PART-ODRČ-GEN-JED-M.R. na osnovu-PRIJ ona-RES-GEN-JED-Ž.R.)-A1.

I u narednom je primjeru participom relativizirana pozicija adverbijalne oznake. Ovaj put riječ je o adverbijalnoj oznaci mjesta:

يَبْدَأُ ضَوْؤُهُ أَحْضَرُ (...) فِي الْأَمَاكِنِ الْمَدْفُونِ فِيهَا الْأَلْعَامِ.⁵²

Zelena svjetlost pojavljuje se na mjestima na kojima su zakopane mine., a analitički prikaz imeničke fraze glasi: *mjesto*-IM-ODRČ-GEN-MN-M.R.

⁴⁸ Nağīb Mağfūz, *Bidāya wa nihāya*, 30.

⁴⁹ Particip iz arapske rečenice preveden je relativnom rečenicom u objavljenom prijevodu na engleskom jeziku: (...) *this new life to which we are doomed would be much easier for us!* Nağīb Mağfūz [Naguib Mahfouz], *The Beginning and the End*, Prijev. Ramses Awad, The American University in Cairo Press, Cairo, 1985, 39.

⁵⁰ Nağīb Mağfūz, *al-Karnak*, 53.

⁵¹ Nağīb Mağfūz [Nagib Mahfuz], *Karnak*, 50.

⁵² *al-‘Arabī al-‘ilmī*, 622, sibtambir 2010, 9.

(zakopan-PART-ODRČ-GEN-JED-M.R. na-PRIJ on-RES-GEN-JED-Ž.R.⁵³ mina- IM-ODRČ-NOM-MN-M.R.)-A1.

Sljedeća sintaktička pozicija čije će kodiranje oblikom participia biti prikazano jeste pozicija posesivnog genitiva, još niža u hijerarhiji dostupnosti:

أَمَّا وَجْهُهُ فَمُسْتَطِيلٌ الْهَيْئَةَ (...) يُدْكَ فِي جُمَّلَتِهِ عَلَي بُرُوزِ الشَّحْسِيَّةِ وَ الْجَمَالِ بَعَيْنِيهِ الرَّزَقَاوِينِ

الْوَاسِعَتَيْنِ، (...) وَ شَارِبِهِ الْفَاحِمِ الْعَلِيظِ الْمَقْتُولِ طَرْقَاهُ بِدِقَّةٍ لَا مَزِيدَ عَلَيْهَا.⁵⁴

Lice mu je bilo izduženo, (...), što je isticalo njegovu naočitu i zgodnu pojavu, zatim krupnih, plavih očiju, (...) i crnih gustih brkova, zasukanih brižljivo i s mjerom.⁵⁵

Iako je arapski particip ovdje preveden bosanskim, precizan prijevod participia iz arapske rečenice na bosanski jezik moguć je samo pomoću relativne rečenice: *i crnih gustih brkova, čiji su krajevi bili zasukani brižljivo i s mjerom*. Analitički prikaz relevantnog dijela imeničke fraze sa konstrukcijom participia glasi: *brk-IM-ODR-GEN-JED-M.R. njegov-DET-JED-M.R. crn-PRIDJ-ODRČ-GEN-JED-M.R.-A1 gust-PRIDJ-ODRČ-GEN-JED-M.R.-A2 (zasukan-PART-ODRČ-GEN-JED-M.R. kraj-IM-ODR-NOM-DV-M.R. on-RES-GEN-JED-M.R.)-A3*.⁵⁶

Posljednji u nizu primjera kojim je ilustrirana relativizacija nižih pozicija u hijerarhiji dostupnosti pomoću konstrukcije participia prikazuje kodiranje sintaktičke pozicije direktnog objekta u zavisnoj rečenici:

يَتِيمٌ نَثَرَهَا مَعَ أَيِّ سَائِلٍ مُلَوَّنٍ فِي الْمِنْطَقَةِ الْمُرَادِ تَطْهِيرُهَا مِنَ الْأَلْغَامِ.⁵⁷

⁵³ U modernom standardnom arapskom jeziku oblik množine imenica sa obilježjem –ljudsko kongruira sa oblikom jednine ženskog roda. Tako u navedenom primjeru resumptivna zamjenica u jednini ženskog roda zapravo kongruira sa imenicom *mjesto* u množini muškog roda.

⁵⁴ Nağīb Maħfūz, *Bayna al-qaşrayn*, 11.

⁵⁵ Nağīb Maħfūz [Nedžib Mahfuz], *Put između dva dvorca*, 14.

⁵⁶ Bitno je napomenuti kako jedan broj autora primjere poput ovog opisuje kao relativne rečenice ravnopravne rečenicama uvedenim pridjevskim zamjenicama. Vidi: Carolyn G. Killean, “Arabic Relative Clauses” u: *The Chicago Which Hunt: Papers from the Relative Clause Festival*, Ur. Paul M. Peranteau, Judith N. Levi, Gloria C. Phares, Chicago Linguistic Society, Chicago, 1972, 145-50; Nancy K. Lewkowicz, “Topic-Comment and Relative Clause in Arabic”, *Language*, 47, 4, Baltimore, 1971, 820-21.

⁵⁷ *al-‘Arabī al-‘ilmī*, 622, 9.

Ona se raspršuje s bilo kojom obojenom tekućinom po području koje se želi očistiti od mina. Analitički prikaz imeničke fraze s konstrukcijom participija je: *područje-IM-ODRČ-GEN-JED-Ž.R. (željen-PART-ODRČ-GEN-JED-M.R. čišćenje-IM-ODR-NOM-JED-M.R. on-RES-GEN-JED-Ž.R. od-PRIJ mina-IM-ODRČ-GEN-MN-M.R.)-A1*

Kako se iz navedenih primjera i njihovih analitičkih prikaza može vidjeti, u relativizaciji nižih pozicija u hijerarhiji dostupnosti, arapski jezik i u konstrukciji participija, baš kao i u relativnoj rečenici, poseže za resumptivnom zamjenicom kao sredstvom kodiranja sintaktičke funkcije antecedenta. Kongruencija participija s antecedentom pritom je dvojaka. Oblik participija sa antecedentom kongruira u padežu i određenosti/neodređenosti, odnosno u sintaktičkim kategorijama koje participij dobija u rečenici i koje ističu njegov status modifikatora u imeničkoj frazi. Kongruencija u rodu i broju, pak, iskazana je resumptivnom zamjenicom, kojom je kodirana sintaktička funkcija antecedenta u konstrukciji participija.⁵⁸

Upravo ovakva dvojaka kongruencija u konstrukciji arapskog participija, što u velikoj mjeri podsjeća na jasno podijeljene uloge relativne i resumptivne zamjenice u formiranju arapske relativne rečenice, omogućava relativiziranje nižih pozicija u hijerarhiji dostupnosti, koje u drugim jezicima, uključujući bosanski, nije moguće kodirati participiom. Tako je česta pojava da se participi iz arapskog jezika na bosanski jezik mogu prevesti isključivo relativnim rečenicama čak i onda kada je od glagola u bosanskom jeziku moguće tvoriti prihvatljiv oblik participija. Razlog tome je da se participiom u bosanskom jeziku ne može relativizirati konkretna niža pozicija u hijerarhiji dostupnosti.

⁵⁸ T. Muftić ovu pojavu naziva *anakolutom* i *atributnom rečenicom* i povezuje je s analognom pojavom dvojake kongruencije u arapskom *proširenom atributu*. Teufik Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1997, 419, 513-514, 636. O kongruenciji *proširenog atributa* i ove realizacije participija u arapskom jeziku vidi i u: William Wright, *A Grammar of the Arabic Language*, 3rd ed, vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1967, 283-284; ‘Abbās Ḥasan, *al-Naḥw al-wāfī*. al-Tab. VI, III, Dār al-ma‘ārif, al-Qāhira, 1981, 452-455; Nāyif Ma‘rūf, Muṣṭafā al-Ġūzū, *al-Mu‘āḡam al-wasīṭ fi al-‘i ‘rāb*, al-Tab. II, Dār al-nafā’is, Bayrūt, 1992, 191-192; ‘Ibrāhīm al-Sāmīrā’ī, *al-Naḥw al-‘arabī: Naqd wa binā’*, Dār ‘ammār, ‘Ammān, 1997, 119-122; ‘Abduh al-Rāḡihī, *al-Taṭbīq al-naḥwī*, al-Tab. II, Dār al-ma‘rifa al-ḡāmi‘īya, al-‘Iskandariyya, 1998, 372-373.

ZAKLJUČAK

Upotreba participa u arapskom jeziku izuzetno je rasprostranjena u nominalizaciji različitih rečeničnih konstituenata, od predikata do relativnih i adverbijalnih rečenica. Budući da takva nominalizacija praktično ne nailazi na sintaktičke prepreke, jedina ograničenja u njenoj upotrebi svode se na semantičke i zakonitosti kolokacije.

Kao sredstvo parafraze arapske relativne rečenice, participi u arapskom jeziku izuzetno su uspješni i široko se upotrebljavaju upravo stoga što s relativnom rečenicom dijele niz bitnih sintaktičkih svojstava. Kao i relativne rečenice, participi u arapskom jeziku posjeduju primarnu i alternativnu strategiju relativizacije, tj. kodiranja funkcije antecedenta unutar svoje konstrukcije. Tako se u relativizaciji prvih dviju pozicija u hijerarhiji dostupnosti, tj. pozicija subjekta i direktnog objekta, participi služe inherentnim oblicima participa aktivnog i pasivnog, dok u relativizaciji nižih pozicija posežu za istom strategijom kodiranja funkcije antecedenta kao i relativne rečenice – upotrebom resumptivne zamjenice. Participima se mogu parafrazirati i slobodne relativne rečenice ako je referencija antecedenta toliko široka da njegovo spominjanje postaje izlišno.

Značaj opisanih svojstava participa u arapskom jeziku ogleđa se u njegovoj efikasnosti kao sredstva stilskog izbora u različitim jezičnim strukturama i različitim funkcionalnim stilovima, ali njegova vrijednost posebno dolazi do izražaja u izuzetno frekventnoj i prijeko potrebnoj rečeničnoj kondenzaciji u administrativnom stilu. Konačno, široki potencijal parafraze kako arapske relativne rečenice tako i drugih finitnih struktura u arapskom jeziku participom u prevođenju na druge jezike za rezultat često ima upravo suprotan proces, odnosno pretakanje participa iz arapske rečenice u finitne konstrukcije, kojima je u ciljnim jezicima lakše savladati sintaktičke prepreke kakve particip u arapskom jeziku ne poznaje.

THE ARABIC PARTICIPLE: BETWEEN AN ADJECTIVAL
PHRASE AND A RELATIVE CLAUSE

Summary

Participles used as adjectival phrases and relative clauses stand as mutually opposed in terms of syntactic features, but also fairly close, since both serve as noun phrase modifiers. They are therefore often described as «competing» structures.

The focus of this paper is to analyse participial structures in the Arabic language and the way they codify different syntactic positions of the antecedent, i.e. the directive element of a noun phrase. It shows that, due to relativizing strategies taken from the Arabic relative clause, as well as the inherent features of the Arabic morphology, participles are, in fact, much closer to relative clauses in Arabic than in other languages. One of the consequences of this closeness of participles and relative clauses in Arabic are the structures which do not allow for a clear line to be drawn so as to characterise them as either participles or relative clauses. Moreover, Arabic also frequently, even systemically uses participial structures that may be translated into other languages only as relative clauses. It is thus possible to say that Arabic participles are also successful “competitors” of relative clauses.

Key words: participle, relative clause, (non)finite structures, relativizing strategies, hierarchy of accessibility.

IZVORI

al-‘Arabī al-‘ilmī, 622, sibtambir 2010.

Maḥfūz, Nağīb, *Bayna al-qaşrayn*, Dār Mişr, al-Qāhira, 1983.

Maḥfūz, Nağīb, *Bidāya wa nihāya*, al-Tab. XIV, Maktaba Mişr, al-Qāhira, 1984.

Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nagib], *Hiljadu i jedna noć*, Prijev. Dragana Kujović, Paideia, Beograd, 2000.

Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nedžib], *Kao u hiljadu i jednoj noći*, Prijev. Mehmed Kico, Preporod, Travnik, 2001.

Maḥfūz, Nağīb, *al-Karnak*, Dār Mişr, al-Qāhira, 1986.

Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nagib], *Karnak*, Prijev. Halil Bjelak, Univerzal, Tuzla, 1989.

Maḥfūz, Nağīb, *Layālī ‘alf layla*, Dār Mişr, al-Qāhira, 1987.

Maḥfūz, Nağīb, *Malḥama al-ḥarāfiş*, Dār Mişr, al-Qāhira, 1985.

Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nedžib], *Put između dva dvorca*, Prijev. Sulejman Grozdanić, Svjetlost, Sarajevo, 1990.

Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nagib], *Razgovori na Nilu*, Prijev. Andrija Grosberger, Književne novine, Beograd, 1989.

Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nedžib], *Razgovori na Nilu*, Prijev. Mehmed Kico, Svjetlost, Sarajevo, 2000.

Maḥfūz, Nağīb [Mahfuz, Nadžib], *Saga o bednicima*, Prijev. Rade Božović, Prosveta, Beograd, 1989.

Maḥfūz, Naḡīb, *Tartara fawqa al-Nīl*, Dār Miṣr, al-Qāhira, 1983.

Maḥfūz, Naḡīb [Mahfouz, Naguib], *The Beginning and the End*, Prijev. Ramses Awad, The American University in Cairo Press, Cairo, 1985.

LITERATURA

Comrie, Bernard, *Language Universals and Linguistic Typology*, 2nd ed., University of Chicago Press, Chicago, 1989.

Gołąb, Zbigniew, "The Relative Clauses in Slavic: Common Slavic and North Slavic" u: *The Chicago Which Hunt: Papers from the Relative Clause Festival*, Ur. Paul M. Peranteau; Judith N. Levi; Gloria C. Phares, Chicago Linguistic Society, Chicago, 1972, 30-39.

Ḥasan, 'Abbās, *al-Naḥw al-wāfī*. al-Tab. VI, III, Dār al-ma'ārif, al-Qāhira, 1981.

Holes, Clive, *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties*, Longman, London, 1995.

Keenan, Edward L.; Comrie, Bernard, "Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar", *Linguistic Inquiry*, 8, 1, Cambridge, MA, 1977, 63-99.

Keenan, Edward L.; Comrie, Bernard, "Data on the Noun Phrase Accessibility Hierarchy", *Language*, 55, 2, Baltimore, 1979, 333-351.

Keenan, Edward L, "Relative Clauses" u: *Language Typology and Syntactic Description: Complex Constructions*, Ur. Timothy Shopen, vol. II. Cambridge University Press, Cambridge, 1985, 141-170.

Killean, Carolyn G., "Arabic Relative Clauses" u: *The Chicago Which Hunt: Papers from the Relative Clause Festival*, Ur. Paul M. Peranteau; Judith N. Levi; Gloria C. Phares, Chicago Linguistic Society, Chicago, 1972, 144-152.

Kordić, Snježana, *Relativna rečenica*, Hrvatsko filološko društvo i Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

Lewkowicz, Nancy K., "Topic-Comment and Relative Clause in Arabic", *Language*, 47, 4, Baltimore, 1971, 810-825.

Ma'rūf, Nāyif; al-Ġūzū, Muṣṭafā, *al-Mu'ḡam al-wasīt fī al-'i 'rāb*, al-Tab. II, Dār al-nafā'is, Bayrūt, 1992.

Muftić, Teufik, *Gramatika arapskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1997.

Ouhalla, Jamal; Shlonsky, Ur, "Introduction" u: *Themes in Arabic and Hebrew Syntax*, Ur. Jamal Ouhalla, Ur Shlonsky, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2002, 1-43.

- Quirk, Randolph; Greenbaum, Sidney; Leech, Geoffrey; Svartvik, Jan, *A Grammar of Contemporary English*, 18th ed., Longman, London, 1989.
- al-Rāḡihī, ‘Abduh, *al-Taṭbīq al-naḥwī*, al-Tab. II, Dār al-ma‘rifa al-ḡāmi‘īya, al-’Iskandariyya, 1998.
- al-Sāmīrā’ī, ‘Ibrāhīm, *al-Naḥw al-‘arabī: Naqd wa binā’*, Dār ‘ammār, ‘Ammān, 1997.
- Shlonsky, Ur, *Clause Structure and Word Order in Hebrew and Arabic: An Essay in Comparative Semitic Syntax*, Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Wright, William, *A Grammar of the Arabic Language*, 3rd ed, vol. I-II, Cambridge University Press, Cambridge, 1967.